

Daniela Jugo-Superina * Nera Malbaša Kovačić

MOJA POVIJEST 5

udžbenik za 5. razred osnovne škole

**Prvo izdanje
Zagreb, 2019.**

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	5
UVOD U POVIJEST	7
Zašto treba učiti i poznavati povijest.....	8
Računanje vremena.....	13
PRAPOVIJEST	16
Prapovijesni izumi.....	17
Prve ljudske zajednice u prapovijesti.....	24
Od sakupljača hrane i lovca do ratara, stočara, obrtnika i trgovca.....	30
Vjerovanja i umjetnost u prapovijesti.....	34
Krapinski neandertalci.....	37
ZEMLJE PRVIH PISAMA	43
Prve države.....	44
Mezopotamija.....	50
Egipat.....	56
Feničani i Židovi.....	65
GRČKI SVIJET	70
Osvit Grčke.....	71
Grčki polisi, gospodarstvo i kolonizacija.....	77
Sparta i Atena.....	84
Grčko-perzijski ratovi.....	95
Peloponeski rat.....	99
Grčka kultura.....	101
Aleksandar Makedonski.....	112
RIMSKI SVIJET	120
Prva stoljeća Rima.....	121
Rimska osvajanja.....	126
Rimsko Carstvo.....	133
Rimsko društvo i svakodnevnica.....	140
Rimska kultura.....	149
Rimska vjerovanja i počeci kršćanstva.....	157
Ratovi Rimljana i Ilira.....	164
Grčka i rimska baština na hrvatskom povijesnom prostoru.....	173
Izborna tema: Indija i Kina.....	182
Izborna tema: Vjerovanja u zagrobni život Egipćana.....	188
Izborna tema: Grčki mitovi – priče o bogovima i junacima.....	192
POJMOVNIK	197

PREDGOVOR

Draga učenice, dragi učenice!

Upravo započinje tvoja velika pustolovina. Putovat ćeš u prošlost i otkrivati kako su nekada živjeli ljudi. Počinješ učiti novi predmet – Povijest. Povijest će ti otkriti kako je nastalo sve što su ljudi stvorili. Povijest čine priče o junacima, kraljevima i mudracima, ali i o sasvim običnim ljudima poput kovača i seljaka. Povijest će ti pripovijedati i o djeci poput tebe, njihovom odgoju i školovanju. Ljudi su tijekom tisuća i tisuća godina otkrivali, prikupljali i čuvali znanja zahvaljujući kojima danas postoje zrakoplovi, računala, lijekovi...

Sve što danas imamo dugujemo ljudima koji su živjeli prije nas.

Zato je povijest prikazana na stranicama ovog udžbenika i tvoja povijest. Želimo ti da u njoj uživaš.

Tvoje učiteljice Daniela i Nera

U udžbeniku ćeš naići na različite tekstove, karte, slike i sheme. Pažljivo ih pročitaj i razgledaj. Udžbenik sadrži i mnogo zadataka koji će ti pomoći da lakše naučiš i razumiješ povijesne događaje, bolje upознаš važnost povijesnih osoba te naučiš značenje novih pojmova. Imat ćeš jednog pomagača. To je Luka, koji će ti u stripovima pripovijedati o svojim povijesnim istraživanjima.

**Pozdrav! Ja sam Luka.
Sretan sam što smo se upoznali.
Družiti ćemo se tijekom čitavog
petog razreda.**

Širom svijeta održavaju se povijesni festivali na kojima se ljudi oblače poput ljudi u prošlosti.

Ondje se izrađuju predmeti onako kako su se nekad izrađivali, svira se, pjeva i pleše kao u prošlosti. Posjetiteljima se čini kao da je prošlost oživjela.

Srednjovjekovni sajam na Rabu – Rabska fjera

Učit ćeš i otkrivati raznolike povijesne sadržaje. Zato se u udžbeniku na dnu stranica nalazi pet pravokutnika različitih boja. Oni će ti pomoći da brže uočiš o čemu je u udžbeniku riječ.

A → DRUŠTVO

Učit ćeš:

- kakvi su bili odnosi među ljudima i ljudskim zajednicama u prapovijesti i starom vijeku
- zašto su se skupine ljudi počele razlikovati u položaju i pravima
- zašto su žene u starom vijeku većinom imale mnogo manja prava od muškaraca
- kako su u prapovijesti i starom vijeku odgajana i obrazovana djeca.

B → EKONOMIJA

Učit ćeš:

- kako su ljudi od lova i prikupljanja hrane postali ratari, stočari, obrtnici, trgovci, rudari, pomorci...
- kako je napredak u pribavljanju hrane, stanovanju i izradi predmeta utjecao na odnose među ljudima te na nastanak prvih država
- kako su se ljudi počeli koristiti novcem
- zašto su se neki ljudi selili i stvarali nova naselja.

C → ZNANOST I TEHNOLOGIJA

Učit ćeš:

- kako su pojedini izumi promijenili život ljudi
- kako je uzgoj biljaka i životinja, otkriće uporabe metala te otkriće pisma iz temelja promijenili ljudsku prošlost
- zašto je poboljšavanje izrade predmeta za svakodnevnu uporabu vrlo unaprijedilo trgovinu
- kako je umijeće izrade oružja utjecalo na ratovanje među državama i narodima
- kako je gradnja sve boljih brodova i cesta utjecala na širenje znanja, ali i na ratovanje i osvajanje
- koji su znanstvenici u starom vijeku osobito unaprijedili razumijevanje svijeta u kojem živimo.

D → POLITIKA

Učit ćeš:

- kako su nastale i kako su bile uređene prve države
- zašto se način vladanja u pojedinim državama mijenjao, a u pojedinim je državama dugo ostao isti
- koje su države i vladari vodili ratove i osvajali te zašto su u tome bili uspješni
- zašto su nastali pisani zakoni te kako su zakoni uredili odnose među ljudima
- zašto su pojedine države trajale kraće, a druge dulje vrijeme.

E → FILOZOFIJA, RELIGIJA I KULTURA

Učit ćeš:

- kako će ti učenje Povijesti pomoći da razumiješ svijet oko sebe
- zašto je važno snalaziti se u vremenu
- koja su božanstva i na koji način štovali ljudi u prapovijesti i starom vijeku
- kako je nastalo kršćanstvo te kako se proširilo
- kako su istaknuti mislioci tumačili svijet i život
- kakva su umjetnička djela stvarali ljudi u prapovijesti i starom vijeku
- zašto su građevine, kipovi, slike, crteži, književna djela te predmeti za svakodnevnu uporabu vrijedna kulturna baština.

GREEK

A Thracian

Al Mina

UVOD U POVIJEST

Zašto treba učiti i poznavati povijest

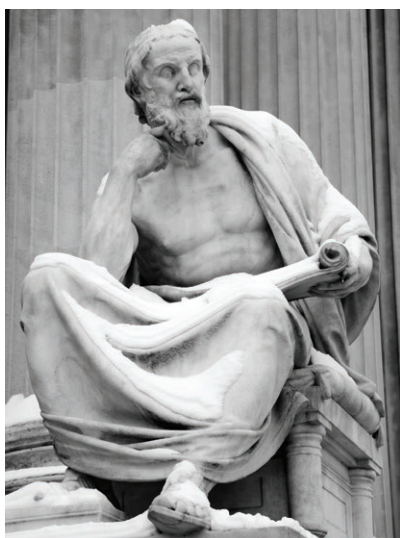
Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- objasniti važnost učenja povijesti
- opisati važnost povijesnih izvora
- razlikovati vrste povijesnih izvora
- otkriti da su povijesni izvori svuda oko tebe.

Svaki predmet, svaka kuća i svaki čovjek nose u sebi povijest. Tvoja obitelj i ti imate svoju povijest. Bez poznavanja prošlosti ne bismo znali tko smo. Učeći povijest, učiš o samoj/samome sebi. Povijest će ti omogućiti razumijevanje svijeta u kojem živiš. Naučit ćeš postavljati važna pitanja o povijesti te kako pronaći pouzdane odgovore na njih.

Države i narodi koji danas postoje nisu nastali odjednom. O njihovu nastajanju učit ćeš u ovome predmetu. Računalo i mobilni telefon nisu slučajni izumi, kao ni traperice i tenisice. I ovi izumi predmet su proučavanja Povijesti.

Herodot (Karl Schwerzek)

Povijest je znanost o prošlosti čovječanstva. Povijest nas uči o životu ljudi od njihove pojave na Zemlji, prije nekoliko milijuna godina, do danas. Znanstvenici koji istražuju i bave se poviješću zovu se **povjesničari**.

Ljude je oduvijek zanimala prošlost. Prvi povjesničari živjeli su u Grčkoj prije oko 2 500 godina. Začetnikom povijesti smatra se grčki mislilac i pisac **Herodot**. U djelu *Povijest (Historia)* iznio je prikupljene **dokaze** o događajima o kojima piše. Često ga nazivaju *ocem povijesti*.

- Napiši tri razloga zašto je važno učiti povijest.
- Napiši nekoliko pitanja na koja bi, učeći o prošlosti, željela/želio doznati odgovore.
- Što misliš zašto se Grčka naziva kolijevkom povijesne znanosti?

znanost – skup spoznaja iz nekog područja koji se temelji na opažanju, pokusima i dokazima; primjerice: geografija, medicina, matematika

Povijest je znanost, a svaka znanost temelji se na dokazima. Dokazi iz prošlosti nazivaju se **povijesni izvori**. Povjesničari se koriste povijesnim izvorima da bi objasnili kako su nekada ljudi živjeli i što se u prošlosti događalo.

Tijekom tisuća i tisuća godina mnogi su povijesni izvori nestali ili su uništeni. Srećom, novi se povijesni izvori pronalaze svakoga dana.

Povijesni se izvori dijele u nekoliko skupina.

- ▶ **MATERIJALNI** povijesni izvori jesu svi predmeti, građevine, odjeća, oružje, oruđe, novac... U ovu skupinu ubrajamo i ostatke ljudi i životinja. Pronalaženjem, iskopavanjem i objašnjavanjem materijalnih izvora iz davne prošlosti bave se **arheolozi**. Važni predmeti čuvaju se u arheološkim i povijesnim muzejima.

građevina kao materijalni povijesni izvor

- ▶ **SLIKOVNI** povijesni izvori jesu crteži, slike, fotografije i filmovi. Neki su crteži na zidovima špilja nastali prije mnogo tisuća godina. Fotografija i film postoje tek nešto više od stotinjak godina. Novija vrsta slikovnih izvora jesu digitalne slike i filmovi.

crtež na zidu kao slikovni povijesni izvor

- ▶ **PISANI** povijesni izvori jesu sve na čemu je što napisano. Prvo pismo nastalo je prije oko pet tisuća godina, pa iz ranijega vremena ne postoje nikakvi zapisi. Ljudi su tijekom vremena pisali na kamenu, kostima, koži... Pisani povijesni izvori jesu knjige, dokumenti, novine te, u novije vrijeme, digitalni zapisi. Posebna mjesta za čuvanje pisanih izvora jesu **arhivi**.

knjiga kao pisani povijesni izvor

- ▶ **ZVUČNI** povijesni izvori jesu snimke govora i glazbe. I ova vrsta povijesnih izvora postoji kratko vrijeme. Prvi zvučni zapisi nastali su oko 1880. godine. U novije vrijeme zvuk se snima digitalnom tehnologijom.

radioprijemnik prenosi zvučne zapise

- ▶ Povijesni izvor jest i **USMENA PREDAJA**. To su priče, legende i sjećanja koja stariji pripovijedaju mlađima. Kad ti roditelji pripovijedaju o svojem djetinjstvu, postaješ vlasnik pravoga povijesnog izvora.

pripovijedanje s koljena na koljeno

povijesni izvori – dokazi iz prošlosti, na njima se temelje povijesne znanstvene spoznaje

→ Pogledaj slike povijesnih izvora. Odredi kojim skupinama pripadaju.

- U sljedećim su rečenicama pogreške. Pronađi ih i ispravi.
- a) Arheolozi se bave pronalaženjem zvučnih povijesnih izvora.
 - b) Važni materijalni povijesni izvori čuvaju se u prirodoslovnim muzejima.
 - c) Mjesta za čuvanje pisanih izvora nazivaju se knjižarama.
- Postoji li u tvojoj učionici predmet koji bi mogao biti povijesni izvor? Objasni zašto si ga odabrala/odabrao.
- Starije osobe znaju mnogo o životu u prošlosti. Zamoli koju stariju osobu (baku, djeda, susjeda) da ti ispriča zgodu iz svojega djetinjstva. Napiši o tome priču.
- Potraži kod kuće predmete, novine ili knjige koji mogu biti povijesni izvori. Napravi popis vlastitoga povijesnog blaga.
- Raspitaj se što se čuva u arhivu tvoje škole. Napiši što si doznala/doznao.

LUKA ARHEOLOG

Luka je u Dalmaciji. Gleda rijeku Cetinu i gradić Trilj. Radit će na važnom arheološkom istraživanju.

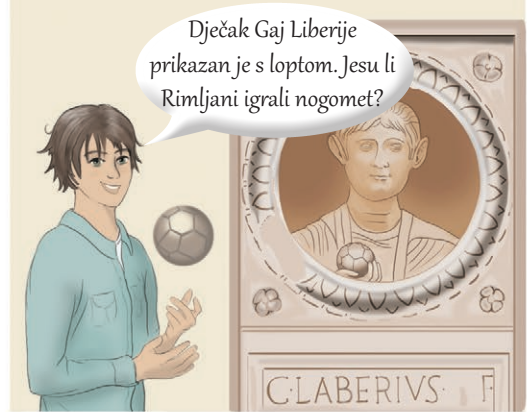
U selu Gardun pored Trilja još u 19. stoljeću započelo je istraživanje ostataka rimskog logora.

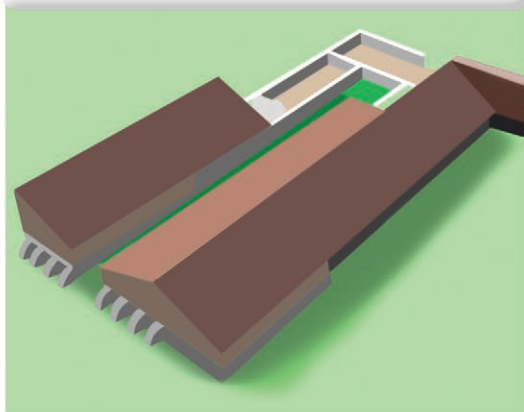
Luka se uhvatio posla.

Ovdje je pronađen neobičan nadgrobni spomenik.

Na temelju istraživanja ovako je zamišljen izgled dijela logora.

Odgovori pomoću stripa.

- Gdje su pronađeni ostatci rimskog logora? Kako se logor zvao?
- Što misliš, zašto je dječak na nadgrobnom kamenu prikazan s loptom?
- Razmisli. Zašto je jedan od najvažnijih poslova arheologa iskopavanje?

arheologija – znanost koja se bavi pronalaženjem, iskopavanjem i tumačenjem materijalnih povijesnih izvora

Pomoću ostataka koji su ostali zakopani pod zemljom možemo doznati kako je čovjek živio prije no što je otkriveno pismo. Znanost koja proučava ostatke iz prošlosti zove se **arheologija**. Znanstvenici koji se bave njome zovu se **arheolozi**. Kako je materijalne ostatke potrebno pažljivo iskopati takvo istraživanje zove se **arheološko iskopanje**. Ono se provodi pod nadzorom arheologa. Mjesto na kojem se izvodi arheološko iskopanje naziva se **arheološko nalazište**.

- Što je arheologija? Kako se naziva znanstvenik koji se bavi arheologijom?
- Što misliš zašto se provode arheološka iskopanja?
- Postoji li u blizinu mjesta gdje živiš arheološko nalazište? Ako postoji, napiši nekoliko rečenica o njemu.

arheološko nalazište

arheološki alat za iskopanje i kostur

- Pogledaj sliku arheološkog nalazišta. Opiši što vidiš.
- Pogledaj sliku arheološkog alata za iskopanje. Koje alate prepoznaješ? Za što se oni još upotrebljavaju?

Napiši ime ili pojam na koji se odnosi tvrdnja.

- » Grčki sam mislilac i nazivaju me ocem povijesti.
- » Možeš me naći na zidovima špilja.
- » Proučavam ostatke davne prošlosti.
- » Ja sam kramp! Ja sam čekić! Ja sam kist! Zajedno smo...

VAŽNO!

- Povijest je znanost o prošlosti čovječanstva.
- Povijesni izvori su dokazi iz prošlosti.
- Vrste povijesnih izvora jesu: materijalni, slikovni, pisani, zvučni povijesni izvori te usmena predaja.
- Arheologija je znanost koja pronalazi i proučava ostatke iz davne prošlosti.

Računanje vremena

Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- uočiti važnost snalaženja u vremenu i prostoru
- objasniti kako se vrijeme dijeli na razdoblja
- objasniti kako mi danas brojimo godine
- imenovati velika povijesna razdoblja
- odrediti razlike između povijesne i geografske karte.

Za učenje povijesti vrlo je važno snalaženje u vremenu. Nije svejedno je li se što dogodilo prije deset godina ili prije dvije tisuće godina. Da bismo pojedina zbivanja smjestili u vrijeme, koristimo se razdobljima koja se zovu **desetljeće**, **stoljeće** (kratica: **st.**) i **tisućljeće** (kratica: **tis.**).

Tijek vremena prikazuje se vremenskim **lentama** ili crtama.

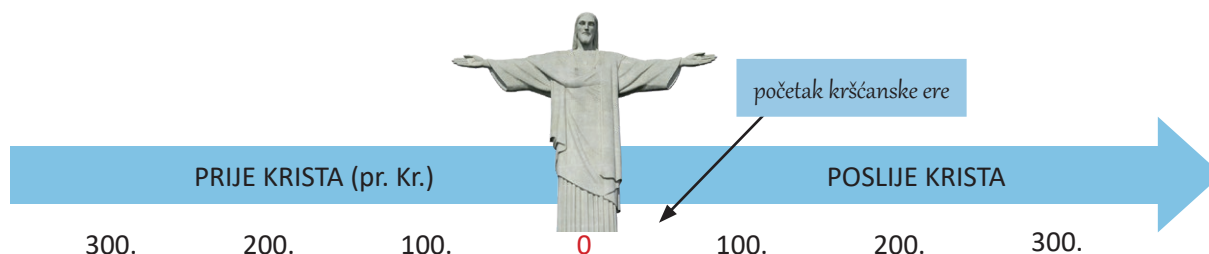
Godina 2019. pripada drugom desetljeću, 21. stoljeću i 3. tisućljeću.

- Kojih su godina rođeni tvoji roditelji? U kojem stoljeću? U kojem tisućljeću?
- Saznaj kad je nastalo mjesto u kojem živiš. Nacrtaj lentu vremena. Na njoj označi vrijeme nastanka svojega mjesta i godinu svojega rođenja.

Tijekom prošlosti ljudi su na različite načini računali vrijeme i brojili godine. Danas je u najvećem dijelu svijeta računanje godina i vremena povezano s događajem rođenja Isusa Krista. Godina u kojoj je rođen Krist jest **prva godina**. Godine prije njegova rođenja **broje se unatrag**. To se vrijeme obilježava kraticom **pr. Kr.** (prije Krista).

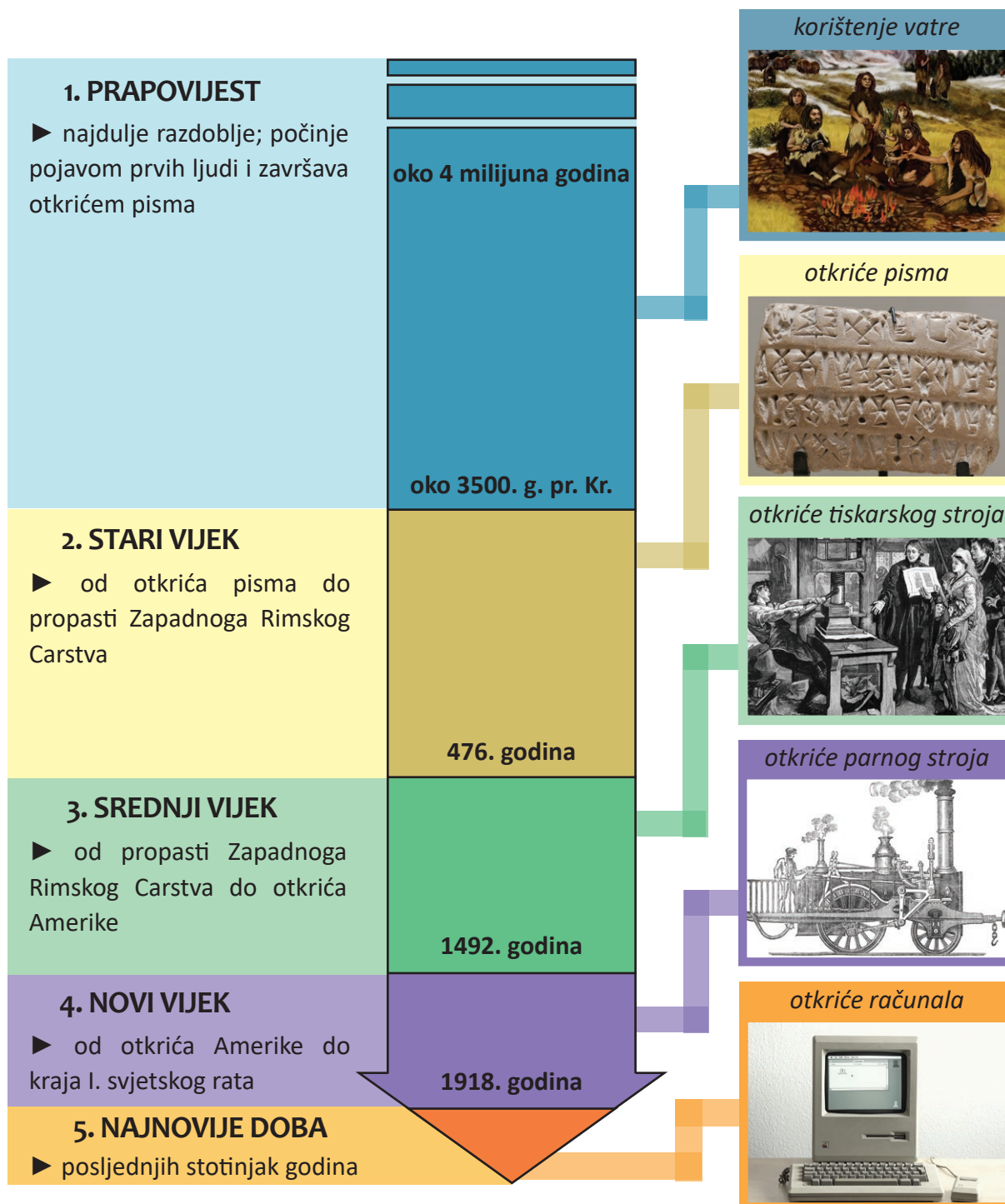
Ovakav način brojenja godina zove se **kršćanska era**.

- Nacrtaj vremensku lentu i na njoj označi 500. g. pr. Kr. i sadašnju godinu. Izračunaj koliko je godina prošlo od 500. g. pr. Kr. do danas.

era – dugo vremensko razdoblje koje počinje važnim događajem

Povjesničari su prošlost čovječanstva podijelili na **velika povijesna razdoblja**. Prijelaz iz jednog u drugo povijesno razdoblje nije se dogodio odjednom. Ipak, često se kao granica uzimaju neki važni događaji.

- Izračunaj koliko je otprilike trajao stari vijek.
- Kojim je velikim otkrićem završila prapovijest i počeo stari vijek?
- Čemu služi vatra ljudima na slici?
- Promotri slike uz vremensku lentu. Što misliš koje je otkriće prouzročilo nagli razvoj prometa?

Način života ljudi umnogome ovisi o prostoru na kojem žive. Ljudi u plodnim nizinama žive drukčije od ljudi u planinskim krajevima. Te su razlike u prošlosti bile još veće nego danas. Za povijesni razvoj također je važna blizina ili udaljenost između zemalja i naroda.

Važan dio povijesnog znanja jest snalaženje u prostoru. U tome pomažu **geografske** i **povijesne karte**.

Geografske karte prikazuju reljef, granice današnjih država i smještaj današnjih gradova.

Povijesne karte prikazuju smještaj država i naroda u prošlosti te mjesta važnih događaja (kao što su bitke).

Geografska karta Hrvatske

Narodi Ilirika

- Usporedi geografsku kartu Hrvatske s povijesnom kartom hrvatskog prostora.
- Što znače boje na prvoj, a što na drugoj karti?
- Pogledaj kartu *Narodi Ilirika*. Pročitaj imena naroda i gradova. Podsjećaju li te neka imena na današnja imena? Koja?

- » Napiši kako se zove:
 - razdoblje od deset godina
 - razdoblje od sto godina
 - razdoblje od tisuću godina.
- » Nabroji povijesna razdoblja.
- » U kojem je povijesnom razdoblju otkriven parni stroj?
- » Pronađi kartu Hrvatske u 16. stoljeću. Usporedi ju s današnjom kartom Hrvatske.

VAŽNO!

- Godine prije Krista brojimo unatrag, a godine poslije Krista unaprijed.
- Kršćanska era naš je način brojanja godina. Brojimo godine od rođenja Isusa Krista.
- Velika povijesna razdoblja jesu: prapovijest, stari vijek, srednji vijek, novi vijek i najnovije doba.

PRAPOVIJEST

Prapovijesni izumi

Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- objasniti kako se dijeli prapovijest
- izdvojiti najvažnije izume čovjeka u prapovijesti
- objasniti značaj izuma oruđa, oružja i vatre
- opisati kako su se izumi usavršavali u prapovijesti.

Na slici je prikazan klanac Odluvai u Africi. U njemu su arheolozi pronašli ostatak najjednostavnijeg oruđa koji se zove oblutak. Izrađen je od kamena i služio je čovjeku u svakodnevnom životu.

klanac Olduval

Promotri sliku.

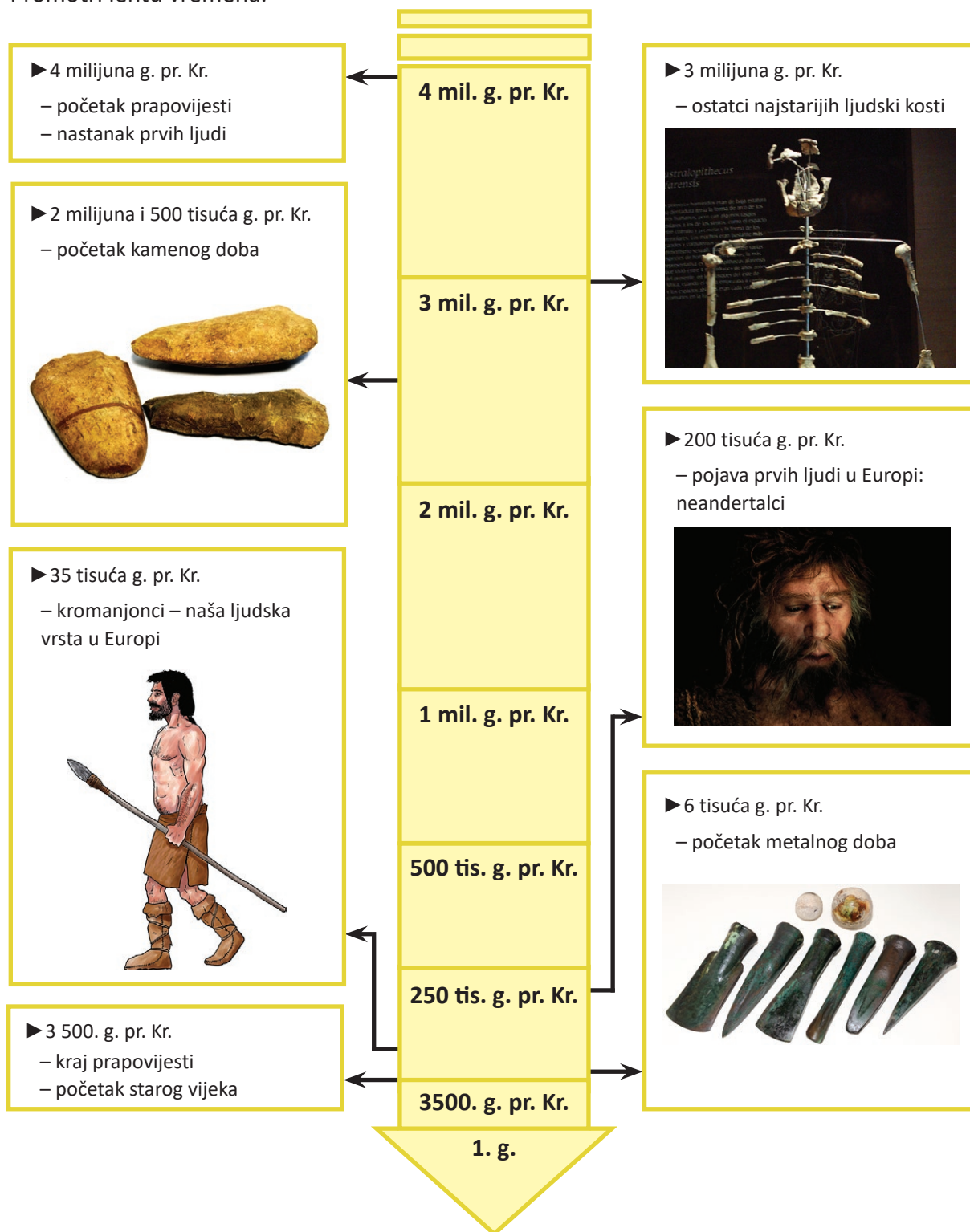
→ Što je prikazano?

→ Što je oblutak?

Prapovijest je najdulje razdoblje ljudske prošlosti. Da je ljudska prošlost školska klupa, prapovijest bi zauzimala veliku većinu prostora, a sva ostala razdoblja zauzela bi samo rub klupe.

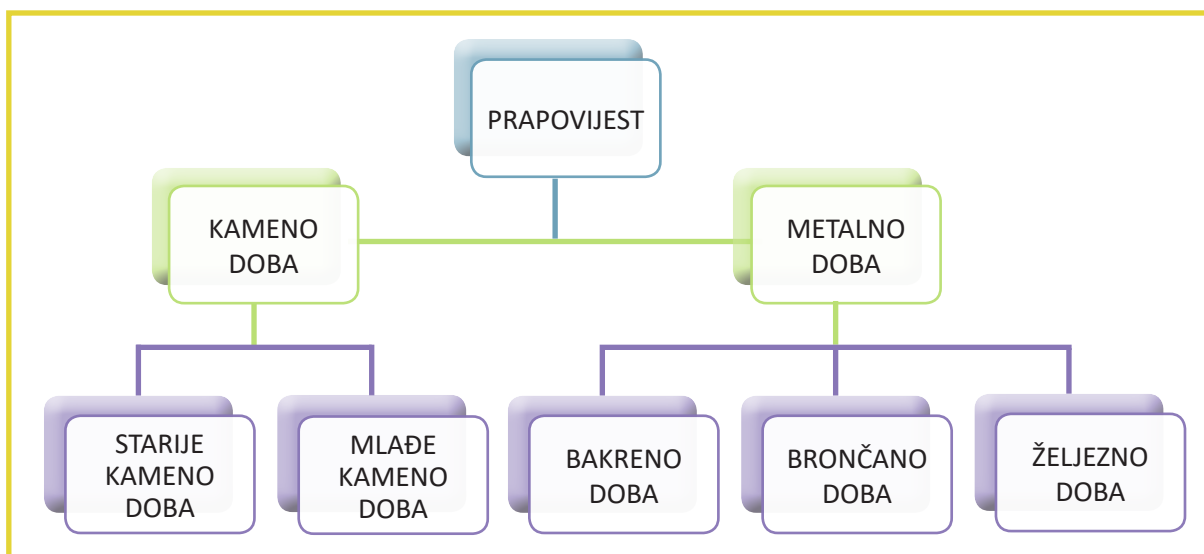

Promotri lentu vremena.

 → Kada počinje, a kada završava prapovijest?
 → Kada su se pojavili prvi ljudi u Europi?
 → Kojoj ljudskoj vrsti pripadaju?
 → Tko je kromanjonac?
 → Kada započinje metalno doba?
 → Razmisli. Zašto se kameno i metalno doba baš tako zovu?

Čovjek se pojavio u davna vremena, prije nekoliko milijuna godina. Nastankom čovjeka započinje prvo veliko razdoblje – **prapovijest**.

podjela prapovijesti

- Pogledaj shemu podjele prapovijesti.
- Kako se dijeli prapovijest? Koja dva kamena doba postoje?
- Kako se dijeli metalno doba?

Arheolozi su pronašli i proučili različito oruđe i oružje kojim su se služili ljudi u prapovijesti. Izrađeno je od kamena, kosti i drveta. Čovjek je oruđe izrađivao na način da je dva kamena udario jedan od drugu i dobivao oštricu za rezanje. S vremenom je napredovao u izradi oruđa i oružja. Prvo kameno oruđe bio je **ručni klin**. Bio je to obrađen oblutak koji se držao u ruci. Njime se moglo, primjerice, ubiti manju životinju i raskomadati ju te razbiti koru ploda. Čovjek je izrađivao oruđe i od kosti. Tako su nastali **harpuni** i **udice** koji su korišteni za ribolov.

ručni klin

- Čime se hranio čovjek u starije kameno doba?
- Od čega je bilo izrađeno čovjekovo prvo oruđe i oružje?
- Pogledaj sliku ručnog klina. Opiši ručni klin.
- Što je čovjek upotrebljavao za ribolov?

LUKA I KOPLJE

Izrada kamenog oružja i oruđa zahtijevala je mnogo znanja, vještine i vremena. Učenje obrade kamena započinjalo je u djetinjstvu.

Danas počinjem učiti od majstora izradu koplja. Jedva čekam!

Luka je nestrpljiv...

Majstor me poslao do rijeke da pronađem dobar kamen. Kakav je kamen dobar? Nije mi rekao.

Nakon sat vremena...

Ovo je deseti kamen koji nosim majstoru. Kaže da je dobar. Napokon!

Ovo traje satima! Najprije je majstor udarao po mom kamenu i odlamao ga. Zatim je oštrio, brusio... Dobio je dva lijepa šiljka.

Dopustio mi je da ih pričvrstim na drveni štap. Nije ni to lako! Kožnatu uzicu treba vješto omotati i čvrsto zategnuti.

Presretan sam! Imam svoje koplje! I znam kako ih mogu još napraviti! Bar mislim...

Odgovori pomoću stripa.

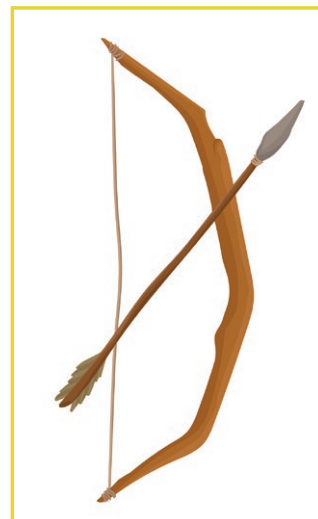
- Koji su materijali bili potrebni za izradu koplja?
- Što misliš, zašto za izradu oštrice nije pogodan bilo kakav kamen?
- Koje je osobine morao imati prapovijesni majstor za izradu kamenog oružja i oruđa?

Čovjek je u starije kameno doba ovladao **vatrom**. U početku je vatra kod čovjeka budila strah. S vremenom je naučio služiti se njome, održavati ju i palili. Vatru je palio udaranjem kamena od kamen ili trljanjem drvenog štapića o lišće. Ona ga je grijala i štitila od divljih životinja. Prehrana čovjeka se ovladavanjem vatre promijenila. Više nije morao jesti sirovo meso.

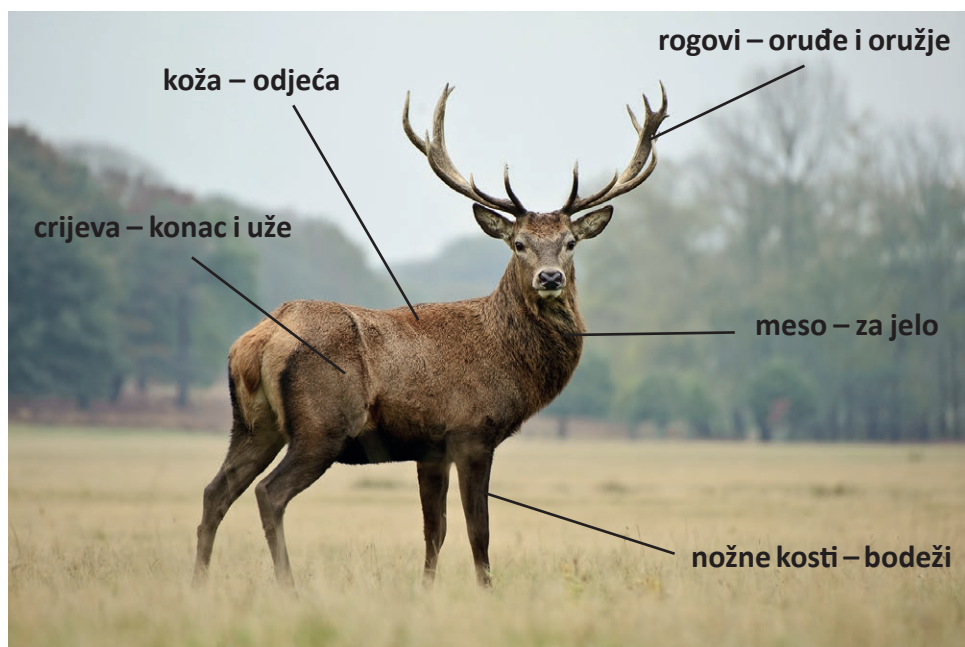
trljanje drvenog štapića o lišće

luk i strijela

Posebno veliko otkriće bio je pronalazak **luka** i **strijele**. U početku su bili vrlo jednostavni. Vrhovi grane drveta bili su povezani užetom. Strijele su izrađivali od komada kamena kojeg bi na vrhu zašiljili. Vremenom su luk i strijela usavršeni. Oni su čovjeku omogućili brži i lakši lov. Nisu se morali približavati životinjama. Zato kažemo da su luk i strijela prvo oružje za lov na daljinu.

Prapovijesni ljudi upotrebljavali su sve dijelove ulovljene životinje. Pogledaj što su sve dobivali od jednog jelena.

- Na koji je način vatra promijenila život čovjeka?
- Kako danas čovjek upotrebljava vatru?
- Razmisli. Zašto je važno otkriće luka i strijele?
- Što misliš o načinu na koji su se ljudi koristili ulovljenom životinjom?

U **mlađe kameno doba** ljudi su izrađivali posude od gline koja se pekla da postane čvrsta. Pečena glina naziva se **keramika**. Izrađivali su zdjele, vrčeve, čaše, tanjure i drugo. Ponekad su posude ukrašavali.

keramika iz mlađega kamenog doba

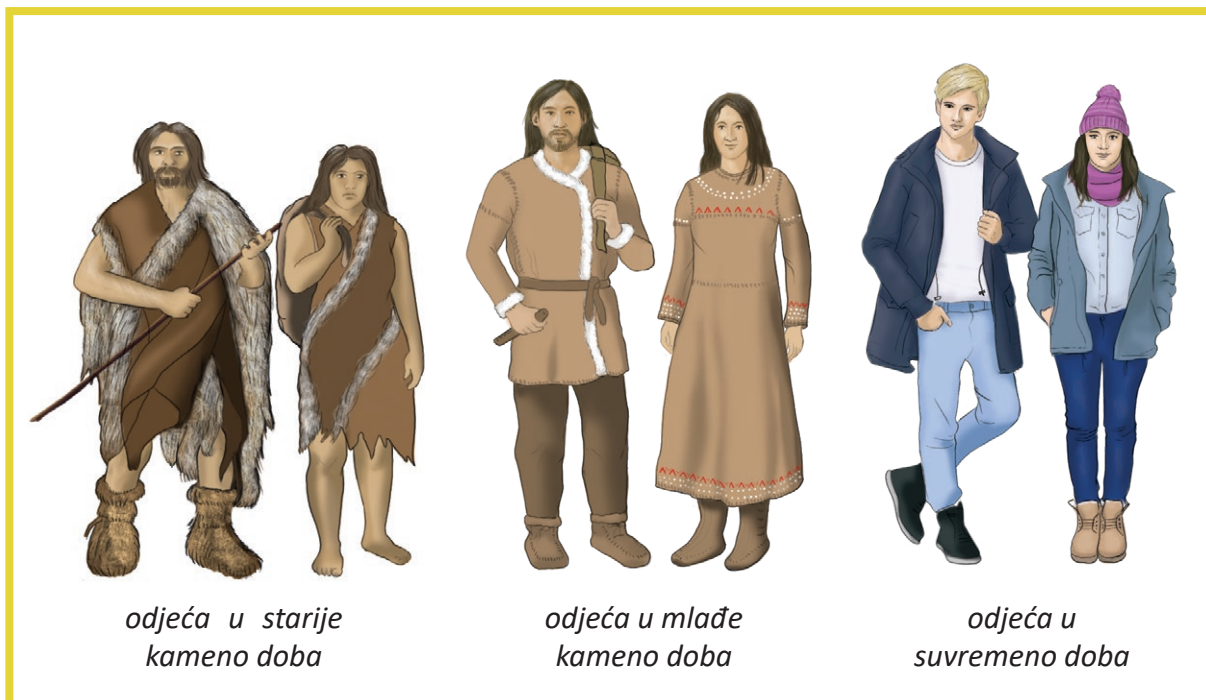

današnja keramika

- Usporedi keramičke posude iz mlađega kamenog doba i današnje posude. Po čemu su slične, a po čemu različite?
- Izradi posudu od gline ili glinamola za učionicu Povijesti.

Da bi se zaštitili od hladnoće, ljudi su u starije kameno doba nosili odjeću od kože i krzna. U mlađe kameno doba počeli su izrađivati odjeću od nekih biljaka kao što je **lan**. Niti dobivene od biljaka gusto su se križale i tako se dobivala **tkanina**.

odjeća u starije kameno doba

odjeća u mlađe kameno doba

odjeća u suvremeno doba

- Koje su sličnosti i razlike u odjeći ljudi iz kamenoga doba i suvremenog doba?
- Od kojih se materijala izrađivala odjeća nekada i danas?

keramika – pečena glina

Odjeća se izrađivala uz pomoć tkalačkog stana. Tkalački stan je naprava za tkanje i izradu platna.

strojevi za tkanje u tvornici

rekonstrukcija tkalačkog stana

→ Usporedi rekonstrukciju tkalačkog stana i strojeva za tkanje u tvornici.
Po čemu su slični, a po čemu različiti?

- » Objasni čemu su ljudima služili prapovijesni izumi:
- vatra
 - keramika
 - koplje
 - odjeća
 - luk i strijela.
- » Odaberi jedan izum koji smatraš najvažnijim. Objasni svoj odabir.

VAŽNO!

- Prapovijest se dijeli na kameno i metalno doba.
- Čovjek je najstarije oruđe i oružje izrađivao od kamena, kosti i drveta.
- Čovjek se naučio koristiti vatrom.
- Otkriće luka i strijele unaprijedilo je lov.
- Keramika je pečena glina od koje se izrađuju tanjuri, čaše, vrčevi i dr.
- Čovjek u starije kameno doba izrađuje odjeću od kože i krzna, a u mlađe kameno doba od biljke lan.

Prve ljudske zajednice u prapovijesti

Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- pokazati na karti najstarije tragove čovjeka u svijetu i na hrvatskom povijesnom prostoru
- odrediti sličnosti i razlike između neandertalca i kromanjonca
- opisati svakodnevni život ljudi u starije kameno doba
- imenovati kulture mlađeg kamenog doba na hrvatskom povijesnom prostoru
- objasniti važnost Vučedolske kulture
- objasniti gdje su na hrvatskom prostoru živjeli ilirski narodi i Kelti te čime su se bavili.

Najstarija nalazišta čovjeka

Najstarije ostatke prvih ljudi znanstvenici su pronašli u Africi. Zbog toga se Afrika naziva „kolijevkom čovječanstva“.

Godine 1974. američki znanstvenik Donald Johanson i njegov student Tom Gray u **Etiopiji** u Africi iskopavali su ostatke davnih ljudi. Blizu grada Hadara otkrili su ljudske kosti. Utvrdili su da su kosti vrlo stare, više od 3 milijuna godina, i da su pripadale ženi. Nazvali su je **Lucy**. Lucy je hodala uspravno. Hranila se biljkama. Koristila se kamenjem i granjem kao oružjem. Znanstvenici misle kako su svi ljudi potekli od vrste kojoj je pripadala Lucy.

Donald Johanson i Tom Gray na nalazištu Hadar

- Što znanstvenicima ostatci najstarijih ljudskih kostiju mogu reći o ljudskim pretcima?
- Zamisli da ti pronađeš ostatke davnog čovjeka. Kako bi ga nazvala/nazvao? Zašto baš tako?
- Pogledaj kartu. Zapiši koja su najvažnija nalazišta u Europi, a koja u Africi.

Najpoznatije ljudske vrste koje su živjele u Europi u prapovijesti jesu neandertalci i kromanjonci.

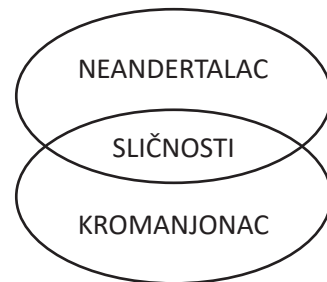

Ja sam **neandertalac**. Dobio sam ime po nalazištu Neandertal u Njemačkoj. Niskog sam rasta i snažne tjelesne građe. Živim u zajednici koja se zove **horda**. Od hladnoće, nevremena i divljih životinja sklanjam se u špilje. Odjeća mi je od krzna i kože. Oruđe i oružje (koplja, bodeži) kojima se koristim načinjeni su od kamena. Lovim životinje i sakupljam plodove koje pronalazim u prirodi. U potrazi za hranom stalno se selim. Takav način života naziva se **selilački** ili **nomadski**. Ovladao sam vatrom. Znam i govoriti.

Moja mama i ja smo **kromanjonci**. Dobili smo ime po špilji Cro-Magnon (Kro-Manjon) u Francuskoj. Tijelo nam je jako i čvrsto. Pripitomili smo psa. On nam pomaže u lovu i upozorava nas na opasnost. Upotrebljavamo oruđe i oružje od kamena, fino obrađeno i naoštreno. Izradili smo luk i strijelu koja nam omogućuje brži i lakši lov.

- Nacrtaj u bilježnicu krivulje kao na primjeru.
- Odredi sličnosti i razlike između neandertalca i kromanjonca.
- Upiši ih na odgovarajuća mjesta unutar krivulja.

neandertalci – izumrla vrsta ljudi koja je u prapovijesti živjela u Europi

horda – zajednica ljudi u starije kameno doba

kromanjonci – naziv za ljudsku vrstu u starijem kamenom dobu u Europi

nomadski način života – način života bez stalnog boravišta, selilački život

Najvažnije nalazište **starijeg kamenog doba** u Hrvatskoj jest **nalazište na Hušnjakovu brdu kraj Krapine** u Hrvatskom zagorju. Krapinsko nalazište svjetski je poznato jer je ondje pronađeno više kostiju neandertalaca nego u ostalim nalazištima. Najbrojniji su zubi, kojih je pronađeno oko 280.

Najstariji predmet izrađen ljudskom rukom od obrađenog kamena jest oblutak iz **špilje Šandalja u Istri**. Uz ostatke ljudskih kostiju, u špiljama **Veternici** i **Vindiji** pronađene su kosti životinja te kameno i koštano oruđe.

Nalazišta kamenog doba u Hrvatskoj

Ostatci života ljudi iz **mlađeg kamenog doba** pronađeni su i na mnogim arheološkim nalazištima na hrvatskom povijesnom prostoru. Prema njima razlikujemo i nazivamo: starčevačku, sopsotsku, danilsku i hvarsku kulturu. Iz tog doba sačuvane su keramičke posude neobičnog oblika i lijepih ukrasa.

kultura – skupina ljudi koji su živjeli u istom vremenu i prostoru i služili se sličnim predmetima

- Istraži. Gdje se nalazi tebi najbliže arheološko nalazište? Što je ondje otkriveno?
- Koje kulture razlikujemo u mlađe kameno doba na hrvatskom povijesnom prostoru?
- Danilska kultura poznata je po keramičkoj posudi (riton) s četiri životinjske noge. Istraži. Gdje se danas nalazi riton? Nacrtaj ga u bilježnicu.

Najvažnija kultura metalnog doba na području današnje Hrvatske jest **Vučedolska kultura**. Ime je dobila po arheološkom nalazištu Vučedol pokraj Vukovara.

Područje Vučedola naseljeno je od kamenoga doba. Stanovnici su se bavili ratarstvom, stočarstvom, lovom i ribolovom. U Vučedolu su pronađeni ostatci naselja s kolibama. Bile su izrađene su od drveta, trske i gline. Posebno su važne keramičke posude, a najpoznatija je **Vučedolska golubica**. Izrađena je od gline i bogato je ukrašena. Pronađena je 1938. godine i od tada se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Upotrebljavala se za vjerske obrede. Bila je simbol vučedolskog boga vatre. Novija istraživanja pokazala su da je, zapravo, riječ o ptici **jarebici**. Druga poznata keramička posuda jest **Vučedolska čizmica**.

Vučedolska golubica/jarebica

Vučedolska čizmica

- Koje je najvažnije nalazište metalnog doba na hrvatskom povijesnom prostoru?
- Istraži:
 - Što simbolizira golubica?
 - Kad je pronađena Vučedolska golubica/jarebica i gdje se ona danas čuva?
 - Gdje se danas nalazi Vučedolska čizmica?

Još od bakrenog i brončanog doba na hrvatskom povijesnom prostoru živjeli su različiti narodi. Najbrojniji su bili Iliri.

Ilirski narodi bili su: Liburni, Japodi, Delmati i drugi. Narod Histri neki znanstvenici smatraju Ilirima, a drugi tvrde da je njihovo podrijetlo zagonetka.

Histri su živjeli na prostoru današnje Istre. Područje na kojem su živjeli **Liburni** nazivalo se Liburnija, a prostiralo se od rijeke Raše u Istri do rijeke Krke u Dalmaciji. **Japodi** su živjeli na prostoru Gorskog kotara, Like i Krbave. **Delmati** su živjeli od rijeke Krke do rijeke Neretve. Istra i Dalmacija nazvane su po Histrima i Delmatima.

Narodi na hrvatskom prostoru u metalno doba

Iliri su većinom gradili svoja naselja na uzvisinama. Naselja su bila utvrđena zidinama – visokim i jakim kamenim zidovima. Pojedine ostatke takvih naselja možemo vidjeti i danas.

*ostatci liburnskog naselja,
Aserija kod Benkovca*

- Koji su najvažniji narodi na hrvatskom povijesnom prostoru u bakreno i brončano doba?
- Pomoću povijesnog zemljovida odredi prostor na kojem su živjeli.
- Razmisli. Zašto su Iliri gradili naselja okružena zidinama na uzvisinama?

Tijekom željeznog doba zapadnu i srednju Europu naseljavali su **Kelti**. Kelti su u to vrijeme vrlo vješto **obrađivali željezo**. Komade željeza zagrijavali su na visokoj temperaturi, nakon čega bi ih udarcima čekića oblikovali po potrebi. Da bi osigurali čvrstoću, užareni predmet naglo bi hladili u vodi. Kelti su upotrebljavali i **lončarsko kolo** koje je omogućilo bržu i lakšu izradu keramike.

Na lončarsko kolo, koje se okreće, stavlja se meka glina. Prstima se glina oblikuje u željeni oblik. Potom se suši i peče.

Užareno se željezo oblikuje kovanjem.

- Po čemu su bili poznati Kelti?
- Na koji su način Kelti obrađivali željezo?
- Opiši postupak izrade keramike na lončarskom kolu.
- Istraži. Što se sve izrađivalo i danas se izrađuje na lončarskom kolu?

- » Koji kontinent se naziva „kolijevka čovječanstva“?
- » U čemu se neandertalci razlikuju od današnjeg čovjeka?
- » Pronađi podatke o jednoj kulturi iz mlađeg kamenog doba na hrvatskom povijesnom prostoru. Zapiši nekoliko najvažnijih podataka o njoj.
- » Nacrtaj Vučedolsku golubicu/jarebicu u bilježnicu. Oboji Vučedolsku golubicu/jarebicu kako se tebi sviđa.
- » Istraži. Naziv Kelti ima korijen u riječi „kelt“. Što riječ „kelt“ znači?

VAŽNO!

- Najpoznatiji ljudi starijeg kamenog doba jesu neandertalci i kromanjanci.
- U vrijeme mlađeg kamenog doba nastaju prve kulture.
- Najvažnija kultura metalnog doba na hrvatskom prostoru jest Vučedolska kultura.
- Narodi koji su živjeli na hrvatskom povijesnom prostoru jesu: Histri, Liburni, Japodi i Delmati.
- Kelti su vješto obrađivali željezo i upotrebljavali su lončarsko kolo.

lončarsko kolo – naprava za oblikovanje posuda od gline
keramika – pečena glina

Od sakupljača hrane i lovca do ratara, stočara, obrtnika i trgovca

Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- opisati život lovca i sakupljača plodova starijeg kamenog doba
- objasniti kako se promijenio život ljudi kad su naučili uzgajati biljke i životinje
- opisati nastambe u kameno doba
- objasniti važnost početka korištenja metala
- objasniti važnost obrta i trgovine.

Jedna od osnovnih potreba svih bića jest hrana. Ljudi danas hranu nabavljaju u prodavaonicama. U prošlosti, da bi se prehranio, čovjek je morao sakupljati plodove u prirodi i loviti životinje.

Promotri sliku.

- Koju životinju ljudi love?
- Koje oružje prepoznaješ na slici?
- Razmisli. Od kojeg je materijala izrađeno oružje?
- Je li bilo lako uloviti ovako veliku životinju? Objasni.

Klima se u prošlosti mnogo puta mijenjala. Na Zemlji su se izmjenjivala topla i hladna razdoblja. Posljedica toga bila je promjena biljnog i životinjskog svijeta. Promjenama se prilagođavao i čovjek.

- Što se događalo s klimom u prošlosti?
- Utječe li klima i prirodne pojave na život današnjeg čovjeka? Navedi primjere.

Naučila/naučio si da je čovjek u starije kameno doba kako bi preživio sakupljao plodove koje je nalazio u prirodi i da se bavio lovom. Žene su prikupljale biljke, sjemenke i voće, dok su muškarci izrađivali oruđe i oružje i bavili se lovom. U potrazi za hranom neprestano su se selili.

u potrazi za hranom

Prije oko 10 tisuća godina na plodnim područjima **Zapadne Azije** ljudi su naučili uzgajati biljke. Pripitomili su životinje – goveda, ovce, koze i konje. Više nisu morali putovati u potrazi za hranom. Počeli su graditi naselja. Tako je započelo **mlađe kameno doba**.

život u mlađe kameno doba

- Zbog čega su se ljudi u starije kameno doba neprestano selili?
- Izdvoji tri važne promjene kojima je započelo mlađe kameno doba.
- Razmisli. Zašto uzgoj hrane mijenja život čovjeka? Objasni.

U starije kameno doba ljudi su se najčešće sklanjali u **špilje**. U mlađe kameno doba ljudi su naučili uzgajati **biljke**. Pripitomili su **životinje**: goveda, ovce, koze i konje. Počeli su graditi prve **nastambe**: zemunice, kolibe i sojenice. **Zemunice** su nastambe u zemlji pokrivene granjem i zemljom. **Kolibe** su kuće od drveta, slame i zemlje. **Sojenice** su drvene kuće građene na stupovima na vodi.

špilja

zemunica

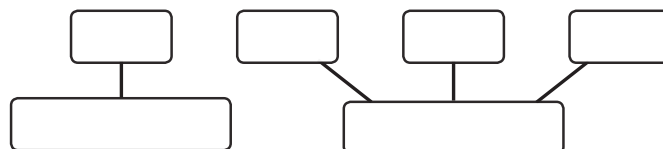
koliba

sojenica

→ Nacrtaj u bilježnicu ovakvu shemu:

U gornji red napiši nazive zaklona i nastamba.

U donji red napiši nazive doba u kojima su se ljudi koristili pojedinim nastambama.

Izrada oružja i oruđa od kamena bila je teška i dugotrajna. Velika promjena bilo je otkriće metala. Najpoznatiji su željezo, bakar, zlato i srebro. Metali se nalaze u rudama koje su u zemlji. Da bi se od njih oblikovali predmeti, treba ih pronaći, iskopati i rastopiti. Za obradu metala potrebna je velika vještina. Metali su se počeli upotrebljavati prije 6 tisuća godina. Tada je počelo **metalno doba**.

Bakar je mekan metal. Crvenkaste je boje. Od njega se izrađivalo oruđe, oružje, posuđe i nakit. Bakar se lako savija i lomi. On postaje tvrdi ako mu se doda kositar. Mješavina bakra i kositra jest **bronca**. Poslije su ljudi počeli upotrebljavati još čvršći metal – **željezo**.

bakrena sjekira

brončana fibula (kopča)

željezno oružje i oruđe

Pojava i obrada metala potaknula je razvoj rudarstva, obrta i trgovine. **Rudari** i **kovači** bavili su se iskopavanjem i obradom metala. **Obrtnici** su izrađivali predmete od metala, keramike i kože. Ako bi jedno selo imalo višak izrađenih predmeta, razmjenjivalo ih je s drugim selima. Tako se pojavila **trgovina**. Ljudi koji su putovali od sela do sela i razmjenjivali predmete, hranu i životinje bili su prvi trgovci.

- Izradi umnu mapu sa središnjim pojmom metalno doba.
- Imenuj pet metalnih predmeta koje rabiš svaki dan.
- Koja su se nova zanimanja pojavila u metalno doba?
- Razmisli. Postoje li zanimanja iz metalnog doba i danas? Objasni.

Kad su ljudi počeli živjeti na jednom mjestu pojavili su se prvi gradovi. Najstariji poznati grad bio je **Jerihon** u današnjoj Palestini. Bio je utvrđen kamenim zidovima.

*ostatci grada Jerihona
u današnjoj Palestini*

- Kako se zove najstariji poznati grad?
- Najstariji poznati grad bio je utvrđen kamenim zidovima. Jesu li danas gradovi utvrđeni njima? Objasni.

rudar – čovjek koji iz zemlje iskopava minerale (npr. metale i ugljen)

kovač – čovjek koji se bavi izradom metalnih predmeta

obrt – izrada raznih predmeta, zanat

trgovina – razmjena hrane i predmeta, kupovanje i prodavanje

Godine 1991. u Alpama su dva planinara pronašla zaleđeno tijelo. Znanstvenici su ga nazvali **Ötzi** (Eci) prema mjestu pronalaska. Njegovo je tijelo bilo ispod snijega i leda 5 300 godina. U početku se mislilo da se Ötzi smrznuo u oluji. Međutim, strelica u njegovu ramenu dokaz je da nije umro prirodnom smrću. Na tijelu mu je bila odjeća izrađena od triju vrsta životinjske kože, a na nogama je nosio kožne cipele. Imao je sjekiru, luk i strijelu. Kad je umro, Ötzi je imao 45 godina. Bio je visok 160 cm. Imao je tamnu put, smeđe oči, bradu, dugu kosu i 61 tetovažu. Zubi su mu bili jako istrošeni. Misli se da je jeo žilavu hranu ili je često upotrebljavao zube kao pomoćni alat.

zamišljen izgled Ötzija

→ Pretraži internet za više informacija o Ötziju. Napiši priču o njemu.

- » Ljudi su u prapovijesti sakupljali plodove. Koje plodove u prirodi danas sakupljaju ljudi? Nacrtaј neke od tih plodova.
- » Izbaci uljeza. U kojim nastambama nisu živjeli ljudi kamenog doba: zemunicama, neboderima, sojenicama, špiljama, kolibama, bungalovima.
- » Nacrtaј jednu vrstu kuće iz mlađeg kamenog doba.
- » Koja se nova zanimanja pojavljuju u metalno doba?

VAŽNO!

- U mlađe kameno doba ljudi su naučili uzgajati biljke i životinje.
- U starije kameno doba ljudi su se sklanjali u špilje.
- Ljudi su u mlađa kameno doba gradili prve nastambe: zemunice, kolibe i sojenice.
- U metalno doba ljudi se koriste metalima: bakrom, broncom i željezom.
- Ljudi koji izrađuju metalne predmete su kovači.
- U metalno doba pojavljuju se trgovci koji prodaju hranu i predmete.

Vjerovanja i umjetnost u prapovijesti

Nakon ovog ćeš poglavlja moći:

- objasniti najstarija vjerovanja
- objasniti važnost špiljskog slikarstva
- prepoznati važnost kipića plodnosti
- opisati kako je čovjek sahranjivao svoje pokojnike u prapovijesti
- ocijeniti važnost najstarijeg europskog kalendara.

Godina je 1879. Zaljubljenik u povijest Marcelino de Sautuola iskopavao je ostatke kamenog doba iz tla špilje Altamire u Španjolskoj. Njegova mala kći Maria za to se vrijeme igrala u blizini. Iznenada je uzviknula. Što? Pogledaj ilustraciju.

- Koje su životinje prikazane na zidovima špilje?
- Što misliš zašto su ljudi slikali životinje na zidovima špilje?

Ljudi kamenog doba vjerovali su da prirodom i ljudima vladaju dobri i zli duhovi. Vjerovali su da dobri duhovi pomažu ljudima, a da im zli duhovi donose nesreću, glad, bolesti i smrt.

- U što su vjerovali ljudi kamenog doba? Objasni.

Svaka skupina ljudi u starije kameno doba vjerovala je da potječe od neke životinje. Tu životinju su smatrali svojim bogom pa su joj donosili darove.

Misli se da su ljudi vjerovali da će životinje, ako ih naslikaju, lakše uloviti. Ljudi su počeli oslikavati zidove špilja u kojima su boravili. **Slike u špiljama** najčešće prikazuju životinje. Životinje su prikazane vrlo detaljno, a ljudi u samo nekoliko poteza. Najljepše su slike u špiljama Lascaux (Lasko) u Francuskoj i Altamira u Španjolskoj.

slika jelena u špilji Lascaux (Lasko) u Francuskoj

slika divokoze u Romualdovoj pećini

U **Romualdovoj pećini** u Istri također su pronađeni ostatci špiljskog slikarstva. Crvenom bojom na zidovima špilje prikazani su bizon, divokoze i ljudi. Najstarija slika u špilji stara je oko 30 tisuća godina.

Za preživljavanje ljudima je osobito važna bila plodnost. Bilo je važno da zajednica ima mnogo djece, ali i da bude mnogo biljaka, divljeg voća i životinja. Zato su prapovijesni ljudi od kamena i kostiju izrađivali kipiće plodnosti u obliku žena. Te su kipiće stavljali u zemlju. Vjerovali su da će kipići podariti plodnost.

Venera iz Willendorfa u Austriji, izrađena oko 20 tisuća g. pr. Kr., najpoznatiji je kipić plodnosti iz starijega kamenog doba.

- Koje su najpoznatije oslikane špilje?
- Koja je važnost Romualdove pećine?
- Koje životinje su prikazane na zidovima špilje?
- Što su kipići plodnosti? Opiši kipić plodnosti.
- Prisjeti se. Kojoj vrsti povijesnih izvora pripada kipić, a kojoj vrsti slika?
- Ljudi su vjerojatno slikali prstima. Na takav način nacrtaj svoju najdražu životinju.

Neandertalci su pokapali svoje pokojnike u plitke grobove. Koljena su im bila privučena do brade. Uz tijelo pokojnika položili bi oruđe, oružje, nakit, hranu – sve ono čime se pokojnik služio za života. Znanstvenici smatraju da su neandertalci vjerovali u život poslije smrti i da će se pokojnik i nakon smrti služiti predmetima koje su s njim pokopali.

prikaz pokopa neandertalca u Bautzen-Kleinwelka, Njemačka

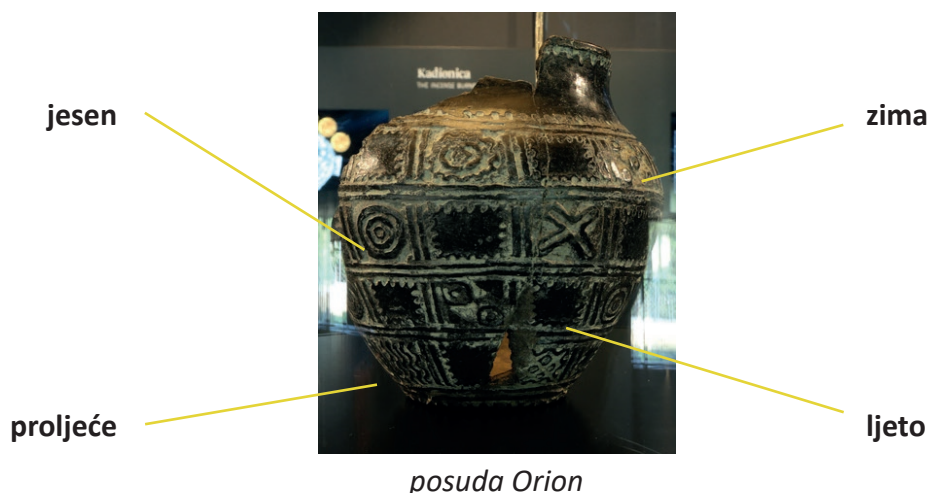
- Pomoću teksta i fotografije opiši kako su neandertalci pokapali mrtve.

Promjene u načinu života u mlađe kameno doba dovele su i do promjena u vjerovanju ljudi. Vjerovali su da **prirodne pojave** poput Sunca, kiše i rijeka imaju nevidljivu moć koja ih pokreće. Zbog toga su ih ljudi štovali kao božanstva. Vjerovali su da voda donosi život, a Sunce svjetlo. U mlađe kameno doba ljudi su vjerovali da ih duh pokojnika štiti od zla. Zbog toga su pokojnike pokapali u blizini kuća ili ispod kućnog praga.

- U što su vjerovali ljudi u mlađe kameno doba?
- Zašto su prirodne sile štovali kao božanstva?
- Zašto su ljudi u mlađe kameno doba pokapali mrtve vrlo blizu kuća?

Najstariji i najpotpuniji europski kalendar poznat je po imenu **Orion**. Pronađen je u Hrvatskoj na desnoj obali Dunava u Vinkovcima. U 3. tisućljeću pr. Kr. to je područje bilo naseljeno stanovnicima vučedolske kulture. Kalendar je na posudi razdijeljen u četiri reda. Svaki red prikazuje jedno godišnje doba. Zviježđe Orion prikazano je kao pet zvjezdica. Nestanak Oriona s neba označava kraj zime i početak proljeća. Za stanovnike Vučedola to je bio početak nove godine.

- » Zašto su ljudi crtali životinje na zidovima špilja?
- » Istraži u knjižnici ili na internetu tko je i kad pronašao špilju Lascaux (Lasko).
- » Zašto su ljudi kipiće plodnosti stavljali u zemlju?
- » Opiši kako su neandertalci pokapali svoje pokojnike.
- » Što prikazuje svaki red na posudi Orion?

VAŽNO!

- Ljudi kamenoga doba vjerovali su da su prirodne sile i pojave, duhovi i životinje božanstva.
- Na zidovima špilja sačuvane su slike životinja.
- Najljepše slike su u špiljama Lascaux (Lasko) u Francuskoj i Altamira u Španjolskoj.
- Neandertalci su pokapali svoje mrtve.
- Ljudi vučedolske kulture izradili su kalendar na temelju promatranja kretanja zvijezda.

kalendar – pravila o podjeli vremena na godine, mjesece, tjedne i dane

Krapinski neandertalci

Nakon ovog češ poglavlja moći:

- imenovati najpoznatije nalazište neandertalca na hrvatskom povijesnom prostoru
- opisati kako je Dragutin Gorjanović-Kramberger istraživao Hušnjakovo brdo
- opisati izgled neandertalca
- opisati svakodnevni život neandertalca
- usporediti prikaz neandertalca s početka 20. stoljeća i prikaz s početka 21. stoljeća.

Krapinski neandertalci okupljaju se oko ognjišta.

Znaš li koje je najpoznatije nalazište neandertalca u Hrvatskoj? Vjerovatno pretpostavljaš. Krapina. U Krapini se nalazi **Muzej krapinskih neandertalaca** u kojem se može mnogo saznati o životu ovih davnih ljudi, ali i o povijesti arheoloških istraživanja krapinskog nalazišta. U Muzeju je prikazana prošlost Zemlje od njezina nastanka te cjelokupni razvoj života na Zemlji.

*Djevojčicu boli uho.
Pomoći će ljekovite
trave i zagrljaj.*

*Dječak i njegov odraz:
Gle, to sam ja!*

→ U Muzeju krapinskih neandertalaca nalaze se vjerni prikazi neandertalaca koji su živjeli na tom području. Prouči fotografije. Izaberi jednu fotografiju i opiši je. Objasni svoj izbor.

LUKA NA KRAPINSKOM NALAZIŠTU

Luka je došao u Krapinu...

Krasan gradić. Zeleni bregovi, dolina, rijeka Krapinčica...

Više nego sam mogao i sanjati! Otkopali smo stotine kostiju davnih ljudi koje zovemo neandertalci. Bit će ovo svjetska senzacija.

Godina je 1899. Na padini obližnjeg brda znanstvenici vrše istraživanja. Vodi ih Dragutin Gorjanović-Kramberger. Luka ima mnogo pitanja.

Profesore, zašto ste došli istraživati baš u Krapinu?

Nedavno sam od učitelja Rehovića iz Krapine dobio paket neobičnih životinjskih kostiju. Pronašao ih je baš ovdje.

Luka je doznao da su u špilji pronađeni ostatci pepela, što znači da su se neandertalci koristili vatrom. Pronađeno je i jednostavno kameno oruđe...

I, što ste dosad pronašli?

... te mnoštvo životinjskih kostiju.

Luka putuje kroz vrijeme. Godina je 2010. Na Hušnjakovu brdu otvoren je novi Muzej krapinskih neandertalaca.

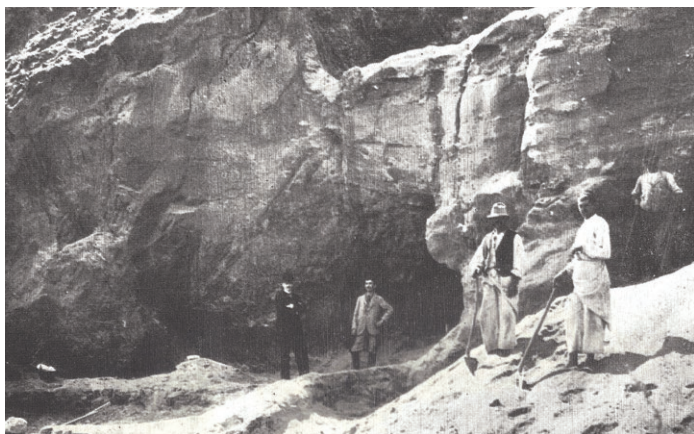
Ah, da profesor Gorjanović-Kramberger ovo vidi! Sigurno bi bio ponosan. Petaši, ako još niste, prvom prilikom u Krapinu!

Odgovori pomoću stripa.

- Koje godine počinje priča o Hušnjakovu brdu?
- Koji je znanstvenik najzaslužniji za otkriće?
- Kojoj su ljudskoj vrsti pripadali davni stanovnici Hušnjakova brda?
- Što dokazuje da su se koristili vatrom?
- Ostatci kojih životinja su otkriveni?
- Što bi ti još pitala/pitao znanstvenika Gorjanović-Krambergera?

Na Hušnjakovu brdu nalazi se plitka špilja visoka oko 8 metara. **Dragutin Gorjanović-Kramberger** ondje je pronašao ostatke neandertalaca. Vodio je iskapanja i istraživanja punih šest godina. Starost kostiju procjenjena je na oko **125 tisuća godina**. Krapinski neandertalac imao je nisko čelo, velike zube i široku nosnu šupljinu. Zubi su mu bili istrošeni (osobito prednji), što znači da ih je upotrebljavao kao pomoć u radu.

nalazište na Hušnjakovu brdu početkom 20. st.

Najmlađa osoba čiji su ostatci pronađeni na Hušnjakovu brdu imala je tri godine, a najstarija dvadeset sedam. Kožu i krzno ulovljenih životinja krapinski su neandertalci upotrebljavali za odijevanje. Izrađivali su **kameno oruđe i oružje** koje im je služilo za lov, komadanje plijena i obradu kože. Brinuli su se o svojim bolesnicima. Pokapali su svoje umrle. Pretpostavlja se da su se sporazumijevali nekim oblikom govora.

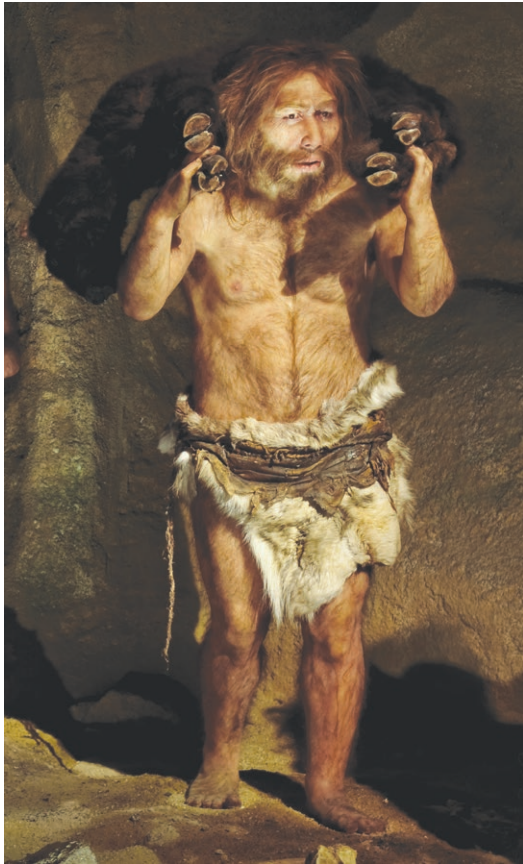

kipovi neandertalaca u parku Hušnjakovo

- Odredi odgovarajuće naslove za prethodna dva odlomka.
- Iz svakog teksta izaberi dva podatka koje smatraš najvažnijima. Objasni svoj izbor.
- Promotri kipove neandertalaca na slici. Zamisli da razgovaraju. Ukratko zapiši njihov razgovor.

Krapinski neandertalci najviše su vremena provodili u prirodi u potrazi za hranom. Muškarci su odlazili u duge lovačke pohode slijedeći životinje koje su se kretale u blizini rječice Krapinčice. Žene su sakupljale razne biljke, plodove i korijenje. Za vrijeme obroka, noću i za velikih vremenskih nepogoda sklanjali su se u špilju.

Za uspješan lov treba biti okretan i brz. Na jelovniku nam je najčešće meso mladog nosoroga, zatim špiljskog medvjeda, jelena i drugih životinja koje ulovimo. No, lov nije uvijek uspješan. Tada su odlična okrepa i sjemenke, divlje voće i razne druge biljke. **Vatra** nam služi za pripremu hrane, daje nam svjetlost i toplinu i brani nas od opasnih zvijeri.

Najstarija sam žena u našoj velikoj obitelji. Najčešće boravim u špilji i pazim da se vatra ne ugasi. Vodim brigu o djeci i pripremam hranu. Znam koje nam biljke mogu pomoći kad smo bolesni ili kad se ozlijedimo.

- Kako je tekao dan krapinskog muškarca, a kako žene?
- Čime su se hranili?
- Razmisli. Za što se danas upotrebljava vatra?
- Sastavi svoj jelovnik i jelovnik krapinskog neandertalca. Usporedi ih.

*prikaz neandertalca iz
1909. godine*

*prikaz
neandertalca u
Muzeju krapinskih
neandertalaca iz
2010. godine*

- Tko je prikazan na slikama?
- Kako je prikazan neandertalac na prvoj, a kako na drugoj slici?
- Neandertalac na drugoj slici je sličan današnjem čovjeku. Što misliš je li taj prikaz vjerniji? Objasni.
- Što zajedničko možeš uočiti na slikama?

Najpoznatija lubanja Krapina 3 ili **lubanja C**, pripada ženskoj osobi staroj oko 20 godina. Na lubanji su pronađene 42 plitke zarezotine. Znanstvenici smatraju da su zarezotine nastale nakon ženine smrti kao neka vrsta oproštaja od mlade žene.

*lubanja C iz
krapinskog nalazišta*

- Pronađi prikaz lubanje modernog čovjeka. Možda postoji u učionici Prirode/ Biologije u tvojoj školi. Usporedi je s lubanjom C. Koju osnovnu razliku uočavaš?

POVIJESNI IZVOR

Ivor Karavanić u knjizi *Život neandertalca* donosi podatke o krapinskom neandertalcu:

Dokazano je da su mlađi članovi bili više izloženi nedostatku hrane, ozlijedama i bolestima, dok su stariji članovi mogli preživjeti razne ozlijede. O tome svjedoči nalaz iz Krapine koji pokazuje da je čovjek sedam do deset dana bio u komi, nakon čega se oporavio. To pokazuje da su krapinski neandertalci vodili brigu o njemu kako bi preživio. S obzirom na to da su neandertalci živjeli teško, katkad su doživjeli kasne tridesete ili rane četrdesete godine.

- Po čemu znamo da su neandertalci vodili brigu o bolesnima?
- Koliko godina su u prosjeku živjeli krapinski neandertalci?

- » Što je otkrio Dragutin Gorjanović-Kramberger na Hušnjakovu brdu?
- » Što znamo o životu krapinskog neandertalca?
- » Pogledaj sliku krapinskog lovca. Opiši ju.
- » Istraži. Muzej krapinskih neandertalaca posjeduju Zbirku skulptura. Koliko zbirka skulptura ima ukupno predmeta?

VAŽNO!

- Veliko nalazište neandertalaca pronađeno je potkraj 19. stoljeća na Hušnjakovu brdu pored Krapine.
- Krapinski neandertalci živjeli su prije oko 125 tisuća godina.
- Bavili su se lovom i sakupljanjem plodova.
- Nalazi dokazuju da su se brinuli o bolesnim članovima i da su pokapali svoje mrtve.

REKONSTRUKCIJE NEANDERTALCA

*Muzej krapinskih neandertalaca – KRANEAMUS, Krapina
rekonstrukcija: Atelier Daynes, Elisabeth Daynes, Paris
foto: Philippe Plailly
autori projekta i realizacije Muzeja: Željko Kovačić i Jakov Radovčić*